

A farkas (*Canis lupus* LINNÉ, 1758) 1920-1985 közötti előfordulása Magyarországon

FARAGÓ Sándor

Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron

ABSTRACT: (Occurrence of wolf /*Canis lupus* L. 1758/ between 1920 and 1985 in Hungary.) The wolf (*Canis lupus* L.) in Hungary in the last 65 years permanently. 54 observations of it is concentrated to N-NE Hungary respectively S-SW Hungary. We know 5 instances when it bred in our country during this period. Its occurrence and in addition its establishment was the result of the growing in the stand-greatness and denseness of certain populations everytimes which are neighbouring to Hungary. This took place also in the area of Slovakia in the last 15 years, resulting that the wolf settled down in the Zemplén Mountain. Comparative craniometrical investigations gave the result also, that the immigrating specimens have bigger parameters compared to the average of the population, which is an important criterion of the spreading individuals. The occupation of new territories could happen only by vigorous individuals. That manifest itself in the body-sizes, thus in the cranium-sizes too.

1. BEVEZETÉS

A Kárpát-medencében hosszú időn keresztül ható antropogén hatások a nagyvad fauna - elsősorban a ragadozók - elszegényedését eredményezték. Magyarországon intenzív, tehát erősen zavart agrár- és erdei környezete általában napjainkban sem kedvez ezen fajok megtelepedésének. Mégis az utóbbi években tanui vagyunk annak, hogy egyre többször észlelhető a farkas (*Canis lupus*), az aranyasakál (*Canis aureus*), a nyestkutya (*Nyctereutes procyonoides*), a hiúz (*Felis lynx*), a barnamedve (*Ursus arctos*) (DEMETER, 1984), a mosómedve (*Procyon lotor*) (KÓHALMY-FARAGÓ, 1983). Ugyancsak megjelent a jávorszarvas (*Alces alces*) (TOPÁLVÖRÖS, 1984).

Valamennyi faj megjelenése kettős feltételrendszer következménye. Adott egyszer ezen fajok progresszív állományalakulása, amely a terjeszkedésben is realizálódik. A terjeszkedés iránya az a hely lehet, ahol úgymond "ökológiai vákum" van. Ez a jávorszarvas esetében a Kárpát-medence magyarországi területein a ragadozók hiányát és a kedvező táplálkozási környezetet, nagyragadozók esetében a bőséges táplálékot jelenti. A megtelepedést tehát nem véletlennek kell tekintelnünk, hanem ökológiai törvényszerűségnek, a megítélésükben is ennek kell hangsúlyt kapnia.

Munkámban elsősorban a legnagyobb, a legérdekesebb ragadozó, a farkas vizsgálatára és előfordulásainak megítélésére helyeztem a hangsúlyt. Nem lehet feladatunk annak megítélése, hogy "kell-e a farkas Magyarországon, vagy sem?". Kizárólag arra vállalkozom, hogy tudományos alapossággal felsorakoztassam a farkas megjelenésének körülményeit és annak kiváltó okait. Ezzel támpontot kívánok szolgáltatni a helyes értékítélet kialakításához, a faj hazai és közép-európai megítéléséhez.

Munkám elvégzése sorány nyújtott segítségért köszönetet mondok a következő kollégáimnak: DEMETER András; TOPÁL György (ITM Emlőosztály, Budapest); VÖRÖS István (MNM Régészeti Osztály, Budapest); SOLTI Béla (Mátra Múzeum, Gyöngyös); HELL, Pével; SLÁDEK Josef (Zvolen, Csehszlovákia); MIKUSKA József (Osijek, Jugoszlávia). Külön kiemelem IVÁNGSICS Lajos vadászati osztályvezető (Borsodi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság, Miskolc) sokoldalú támogatását, segítségét.

+ Előadta a Szerző a Magyar Biológiai Társaság Állattani Szakosztálya 1988. december 7-i, 794. előadó ülésén.

2. ELŐZMÉNYEK

A vadfajok elterjedéséről, előfordulásáról - kiváltképpen nagyvad esetében - biztos adatokat kizárólag a vadlelövési statisztikák szolgáltatnak. Nincs ez másként a farkas esetében sem. Vizsgálatom tárgyává tett időszak előtt 2 évből - 1907-ből és 1908-ból - is rendelkezünk részletes, megyei bontású vadlelövési statisztikával. Ezek alapján képet kaphatunk a faj század eleji elterjedéséről - a teríték adta lehetőségeken belül - a feltételezhető állományúrsúgról is. A mellékelt 1. táblázat és 1. térkép ezen adatokat mutatja. A megyei beosztások a történelmi Magyarország közigazgatása szerint értendők.

Az adatokból az tűnik ki, hogy már a század elején sem élt a mai Magyarország területén nagy számban a farkas, hisz az adatok zöme a mai Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia területéről származott. Mintegy 10-15 példányra tehető a század elején, mai területünkön, az évenként maximálisan elejtett mennyiség, s ezek nagy része valószínűleg kóborlásan lőtt példány volt. Levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy a mai areográfiai statusquo tulajdonképpen már mintegy 70 éve létezik.

A következőkben a szakirodalom feldolgozása, a hazai köz- és magángyűjtemények-ben fellelhető példányok, ill. megfigyelések alapján - a teljességre törekvés igényével - igyekeztem feldolgozni a magyar farkaselőfordulásokat. Bizonytalannak vannak adatok, melyek teljesebbé teszik a következőkben rögzített képet, ezért kérem, hogy azt hozzák tudomásomra.

3. FARKASELŐFORDULÁSOK MAGYARORSZÁGON 1920-1985 között

3. 1. 1920-1930

1. 1922. február 17. Ropolyi erdő (Somogy megye). SZARKA erdőőr lőtte meg a több hete garázdálkodó kant, melynek testtömege 45 kg, testhossza 170 cm, marmagassága 80 cm volt. Az állatot látták itt már 1921-ben. E területen utóljára 1980-ban lőtt farkast LOSSL Géza (ANONYMUS, 1922.a).
2. 1922. november 4. Cserénfa (Somogy megye) - Kutyavölgy. Erdei réten láttak 1 pd-t (ANONYMUS, 1922.b).
3. 1922. november 10. körül: Tótfalu (Somogy megye). Az erdőőr látott egy farkast (ANONYMUS, 1922.b.).
4. 1922. november 17. A Nádasdi erdőben (Somogy megye) láttak 1 ad. és 3 juv. példányt, amelyeket az 1922. február 17-én elejtett hím (=No,1.) visszahagyott családjának tartottak. November 5-19. között e példányt 4 alkalommal is látták együtt (ANONYMUS, 1922.b.).
5. 1926-27-es tél Mátra hegység (Heves megye). BORNEMISSZA Elemér szerint 1 pd tűnt fel először, majd egy újabb csatlakozott hozzá. A feltehetőleg két hím közül az egyiket még ekkor hajtásban meglőtték, a másik sűrűzettel eltűnt (B. L. 1928). SAÁD (1967) szerint is 1927-ben 3 példány került meg a Mátrában, 1 pd löve, 2 pedig mérgezve.
6. 1927. március: Gyöngyöspatak - Mátrahidegkút (Heves megye). 2 pd-t mérgeztek meg un. Wörker-féle sztichninnel, melyek közül az egyik megkerült, a másik valószínűleg a sűrűben hullott el. A megkerült kan testhossza 166 cm volt (ANONYMUS, 1927). Ez volt a már SAÁD (1967) által mérgezett 2 pd.
7. 1928. január 24-25. Gyöngyössolymos (Heves megye). Az egri ersekség erdejében, hajtásban 1 pd-t láttak őz tetemen. Ez évben 2 ad. és 4 juv., tavalyi kölyökről beszéltek a területkezelők (B. L., 1928.).
8. 1928. március 3. Gyöngyössolymos (Heves megye). A Természettudományi Múzeum (Budapest) Emlőstarában 3693 leltári számmal található koponyája. (Méretei az 5. táblázatban). Gyűjtője KÓKAY Dezső. SZEDERJEI (1961) szerint mérgezetten találták. Neme o.
9. 1928. július 10. Szin (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). ZÁBRÁNSZKI István egy malom udvarán lőtte, amint egy széttépett kutyán lakmározott (SZEDERJEI, 1961).
10. 1929. február 19. Előszállás (Fejér megye). Az uradalom területén már az elejtés előtt 1 hónappal csavargott néhány példány, de csupán ez került terítékre (RHÉDEY, 1929).

3. 2. 1931-1940.

11. 1931.: A Szabolcs-Szatmár megyei erdőségeken lőttek 1 pd-t, de a szerző szerint (ANONYMUS, 1931) nem biztos, hogy az volt, bár nem kizárható.
12. 1934. február 18. Iharosberény (Somogy megye). INKEY Pál iharosi birtokán ejtették el egy kant, melynek testtömege 50 kg volt. ÖRY Sándorhoz került preparálásra (ANONYMUS, 1934). Először 1933. szeptemberében látta rövid időre KRAFFSZKY Ferenc segéderdőtornász. Akkor kezdték sejteni, hogy farkas van a területen, amikor november 8-án egy nyársas szarvasbikát találtak leütve, majd a későbbiekben több őz és borz tetemére is rábukkantak. 1934. január elején söréttel meglőtték, de kigyógyult sebeiből. Felvette a kihelyezett sztichnines mérgefalatot is, de attól sem hullott el, csak megbetegedett tőle, fájdalmában tépte hasaljáról szőrt. Végül is KONKOLYI Lajos iharosberényi tanító lőtte meg a fenti napon hajtságban. Összesen 10 gimszarvas és 12 őz zsákmányolását tulajdonították neki. (METZLI, 1934). A preparátorhoz küldött példányt ÉHIK (1934) is megvizsgálta. Testtömege 37,4 kg volt (ÖRY S. mérte), a koponya condylobasalis hossza 240 mm, a felső tépőfogak hossza 24,7 - 25,4 mm, a szív tömege 452 gr. volt. ÉHIK (1934) 4-5 évben adta meg korát. Érdekesség, hogy az állat ürüléke - BARTHOS Gyula révén - a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem Vadgazdálkodástani Tanszékének Gyűjteményében megtalálható. Elejtését SZEDERJEI (1961) is említi.
13. 1939. január 7. Répáshuta - Poksol (Borsod-Abaúj-Zemplén megye.) Egy igen erős, 5-6 éves kant lőttek, melynek méretei a következők voltak: testhossz: 181 cm; farokhossz: 47,5 cm; marmagasság: 92 cm; testtömeg: 62,5 kg; talpméret: 7,5 x 13,5 cm (SAÁD, 1967).
14. 1939. év. A Mátra hegységben 4 példányról tudtak, ebből SAÁD (1967) szerint 2 pd-t el is ejtettek.

3. 3. 1941-1950.

15. 1948. február 17. Hajós (Bács-Kiskun megye) 1 pd. eltéréséről ad hírt SZEDERJEI (1961) és GERÉBY (1966).

3. 4. 1951-1960.

16. 1952. február 10. Pécs (Baranya megye) környékén lőttek 1 pd-t, mely GERÉBY (1966) szerint a Janus Pannonius Múzeumba került. Az elejtés helyét és idejét pontosítja SZEDERJEI (1961), aki szerint az elejtés helye Somogy-Vasas, s ivara kan volt. A koponyája a Természettudományi Múzeum Emlősgyűjteményébe került. Gyűjtőként REMÉNYI, K. A. neve van feltüntetve. Leltári száma: 64. 86. 1. (Méretei az 5. táblázatban). Testtömege fej nélkül 60 kg volt, erős hájasodással. Gyomrában bogyók és 5 verébféj volt kimutatható. (REMÉNYI, K. A. szóbeli közlés).
17. 1952 május. Bugac (Bács-Kiskun megye) ejtettek el 1 pd-t, melynek testtömege 36 kg; testhossza 114 cm, farokhossza 46 cm volt (SZEDERJEI, 1961).
18. 1958. február 11. Tiszakereszty (Szabolcs-Szatmár megye). A lónyai erdőben folytatott vadászaton MILOTAY (1958) szerint 1 kan és 1 szuka volt a hajtságban. A szukat ERDÉLYI Lajos meglőtte. Testtömege 35 kg, testhossza 155 cm, marmagassága 80 cm volt. A determinálást a Debreceni Egyetemen ZILAHY SEBES Géza végezte, utáni a Nyiregyházi Jósa András Múzeumba került. SZEDERJEI (1961) is említi ezt a példányt, de elejtési dátumként február 9-et, továbbá testhosszáként 152 cm-t, marmagasságként pedig 68 cm-t közöl.
19. 1959. március 1. Lad (Somogy megye). A hajtságban 2 pd volt, egyik - valószínűleg a szuka elmenekült, a kant GYÁNÓ Pál meglőtte. Testtömege 42 kg; testhossza 122 cm; farokhossza 37 cm; fülhossza 11,5 cm volt (SZÜLLŐSI, 1959). A koponya a TTM Emlősgyűjteményébe került. Leltári száma: 59.15.1. (Méretei az 5. táblázatban). SZEDERJEI (1961) 1959. januárját adja meg az elejtés idejeként.

3. 5. 1961-1970.

20. 1962. február 16. Nyirlugos (Szabolcs-Szatmár megye). LOVAS József ejtett el egy kant, melyet SZUNYOGHY János determinált, koponyája a TTM Emlősgyűjteményében található. Leltári száma: 62.58.1. (Méretei az 5. táblázatban). Ez időtájt a Nyírségben, főleg Nyírbogát környékén éveken keresztül kóborolt egy pár (ANONYMUS, 1962). A román határőrök 1960 őszén jelezték, hogy a nyomsávon 9 pd jött át Magyarországra. 1960-ban észlelték először Nyirlugoson is. BORVENŐG (1962) szerint a LOVAS által lelőtt kan párján kívül még 2 + 3 példány volt ismeretes nyomuk alapján.

21. 1962. február-március. Székely (Szabolcs-Szatmár megye). A vadásztársaság területén meglőtték az előző (No. 20.) kan magányosan kóborló párját is (q) (ANONYMUS, 1962).
22. 1962. március 29. Cserkeszőlő (Szolnok megye). KOLLÁR János lőtt egy kant, melynek testtömege 40 kg volt (DEMCSÓ, 1962).
23. 1964 év. Vámospercs - Bagamér (Hajdu-Bihar megye). Települések határában 4 juv. példányt lőttek, melynek faj-azonosítását a Debreceni Állategészségügyi Intézetben végezték (ANONYMUS, 1964).
24. 1965. február. Nyírség (Szabolcs-Szatmár megye). 1 kant lőttek a "több" ismeret példányból, melyet a Szerző (ANONYMUS, 1965) szerint a Nyiregyházi Tanárképző Főiskola kapta.
25. 1965. április 14. Bugac (Bács-Kiskun megye). A Nagyerdő ősbőrökásában lőtte HALÁSZ László. A kan kora 5-6 év közötti volt, testtömege pedig 41,5 kg-nak adódott. Feltevések szerint 1962/63 telén beállt Duna jegén jött át Jugoszláviából. Mintegy 40-50 km-es körzetben mozgott, s 3 év alatt 50-60 birkát és "számtalan" őzet zsákmányolt (NAGY-NÉMETH, 1965).
26. 1966. október 21. Hajós (Bács-Kiskun megye). A fél éve "garázdálkodó" kant BARTA Páter meglőtte, de csak október 26-án találták meg Rém község határában. Testtömege lesoványodva is 40 kg volt, testhossza 170 cm; magassága 80 cm; hátsólába 70 cm-nek adódott" (ERDÉLYI, 1967). Koponyája a TTM Emlősosztályának gyűjteményében található. Leltári száma: 66.270.1. (Méreteit az 5. táblázat tartalmazza).
27. 1966. október. Tornaszentjakab (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). 1 szuka lelővéseről számol be SAÁD (1967).
28. 1966. december. Tornaszentjakab (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). 1 kant lőtt VARGA József. Testhossza: 169 cm; marmagassága 85 cm; testtömege 72 kg volt. SAÁD (1967) szerint a Gömör-Szepesi érchegegyéből jöhettek, s a hírek szerint - mivel az előzővel párban éltek (No. 27.) - 2 kölykük is itt tartózkodott.
29. 1966. évben Nyiregyháza környékén (Szabolcs-Szatmár megye) lőttek egy kant, gyűjtője ILLÉS Nándor. A koponya a TTM Emlősosztályának gyűjteményében található, leltári száma: 67.169.1. (Méretei az 5. táblázatban.)
30. 1967. március 17. Érsekcsanád-Császártöltés (Bács-Kiskun megye). Hajtásban lőtte BLEIER József. A kan testtömege 55 kg; testhossza 178 cm; marmagassága 70 cm volt (ERDÉLYI, 1967).

3. 6. 1971-1985.

Az elmúlt másfél évtizedben megszaporodtak az előfordulást bizonyító megfigyelések, esetleg elejtések. Ezek közül 2 kívül esik a Zempléni hegység területén, így ezeket - feladva az eddigi kronologikus sorrendet - külön tárgyalom, majd ezt követően a zempléni előfordulások történetét részletezem, melynek alapját az a jelentés szolgáltatta, melyet MESTER László erdészeti főmérnök készített a Borsodi Erdő-és Fafeldolgozó Gazdaság Vadászati Csoportja részére.

31. 1975. december 21. Barabás (Szabolcs-Szatmár megye). Az OLÁH Bertalan által elejtett kan farkas testtömege 78 kg volt (PLAVECZ, 1976). Az állat tetemén mért marmagasság 66 cm; a maximális testhossz 120 cm volt (VÖRÖS-SZATHMÁRY, 1977). A montírozott példány (a koponya az állatba került), ill. a csontváz elemei a nyiregyházi JÓSA ANDRÁS MÚZEUM-ba kerültek. A koponyán és a csontokon VÖRÖS-SZATHMÁRY (1977) végeztek részletes oszteometriai vizsgálatokat (Craneometriai adatok az 5. táblázatban).
32. 1982. november 26. Bélapátfalva (Heves megye). A Szilvásvárad Vadásztársaság területén, az un. Homonna nevű erdőrészben lőtte KORMOS Dénes. A középkorú kan testtömege 39 kg; marmagassága 70 cm; testhossza 115 cm; farokhossza 40 cm volt. A koponya és a bőr az elejtőnél van (SOLTI Béla levélközlése). Az előfordulást közli DEMETER (1984), s 4 craniometriai adatot közöl dolgozatában.

Z e m p l é n i - h e g y s é g

33. 1970-es év Telkibánya, Csapontai hídnál GÁSPÁR László erdészvezető rálőtt, de elhibázta.
34. 1972-es év. A Fürtönbükki katlanban KARÁDI Sándor műszaki vezető elhibázott 1 ad. példányt.
35. 1973-as év. A Kemencepataki Erdészet területén Prof. Dr. BENCZE Lajos elhibázott 1 pd-t.

36. 1973-as év. A Kisszarvaskőn lát 1 pd-t KABABIK Gyula vadász GÜNCI Bertalan erdészvezető, de lövéshez nem jutnak.
37. 1973. február. A Határvölgyi Nagyvadetetőnél - az etető alatt - kimúlva talál-
tak egy öreg kan farkast, az elhullás oka ismeretlen. Koponyája a Soproni
Erdészeti és Faipari Egyetem Vadgazdálkodástani Intézetének gyűjteményébe
került (méreteit az 5. táblázat tartalmazza). (I-II. tábla).
38. 1973-as év a Kávaskútnál hallja üvöltését SÁNDOR András kerületvezető erdész.
39. 1974-1979 évek téli időszakában többször látni farkasra utaló nyomokat.
40. 1979-1981 évek. A Nagypatak és Kisapatak területén többször látnak két nagy
szürke "farkaskutyát" vadászni. HORVÁTH Bertalan gönci lakos fenyőlomb gyűj-
tés közben egy őzet levágó és azon lakmározó farkast megzavart, amely a
tetemet csak nehezen hagyja el.
41. 1983-as év. Többször látnak fakitermelők, erdei munkások, gépkocsivezetők
farkast az erdőben, de még lőtt bizonyított példánnyal nem rendelkeznek.
42. 1983. szeptember közepén a Csöcsvölgyi legelőn figyelmeztet MESTER László,
amint egy kifejlett példány megkerget egy bögő, kereső bikát, de a bögés
zavartalanúsága érdekében nem lő rá.
43. 1983. szeptember 3. A Dorgói területen NOVÁK Imre kerületvezető erdész 2
játsszó állatot figyelt meg. Az egyiket meglötte, a másik elmenekült.
A farkastanyát is meglelte egy lucos fiatalosban. A meglőtt kan süldőfarkas
testtömege 25 kg volt. Ismertté vált, hogy 2 ad. és 2 juv. példány élt a
területen, s a szuka itt kölykezett a Zemplén szívében (IVÁNCICS, 1984).
A koponya a TTM. Emlősosztályának gyűjteményébe került, leltári száma: 84.1.1.
A példányt Háromhuta lelőhellyel DEMETER (1984) vezette be a szakirodalomba.
(Koponyaméreteit az 5. táblázat tartalmazza).
44. 1984. január eleje. A Nagy-oldalban HAVASI Lukács műszaki vezető német vadá-
szok társaságában látott 1 pd-t, ill. többnek a nyomát (IVÁNCICS, 1984).
45. 1984. január közepe. A Gergely-hegy déli oldalán PUTNOKI NAGY István erdész
esti vadmegfigyelése során 1 pd üvöltését hallotta (IVÁNCICS, 1984).
46. 1984. január 26. Regéc mellett PUTNOKI NAGY István meglőtt egy kifejlett
farkas szukát. Gyomra teljesen üres volt, testtömege 40-45 kg lehetett.
Koponyahossza 225 mm; szemfogy hossza 33 mm volt (IVÁNCICS, 1984). A kopony-
a Borsodi Erdő-és Fafeldolgozó Gazdaság tulajdonában van. (Adatait az 5.
táblázat tartalmazza). (III.-IV. tábla)
47. 1984. nyara. A Kismocsáros - Kőkapui részen 2 pd ordítását hallotta MESTER
András kerületvezető vadász.
48. 1984. október. A Fekete-hegy Ny-i oldalán egy vendégvadász, TÓTH László
kíséretében elhibáz 1 pd-t.
49. 1984. őszén a Dorgói - Tokártetői részen NOVÁK Imre többször hallott 2-3
példányt üvölteni.
50. 1984. november 26., a Nyíri község határában tartott vaddisznóhajtásban 2 far-
kasra rálőnek osztrák vadászvendégek, de vérzés után nem találják őket.
51. 1984. december 11. A Kápahegytetői gúla alatt, az út közepén Dr. KOTTEK Pál
és DEMETER László megtalálták a nov. 26-i (No. 50.) sebzett farkasok egyikét.
A 2-3 éves szuka lesóványodott állapotban, gyomorlövés következtében pusztult
el, a rálövés helyétől 1,5 km távolságban. (Koponya méreteit az 5. táblázat
tartalmazza).
52. 1984. karácsonya előtt a Gonyakút környékén karácsonyfát rakodik egy kiske-
reskedő, mikor az Őrkhegyről 2 db farkas üvölteni kezd. A rakományt idejé-
ben otthagyja.
53. 1984. december - 1985. január a Hosszúkö - Hemzsőkő felől három alkalommal
hall farkasordítást ifj. FAJGER István.
54. 1985. január 7. A Gerebeni hajtásban BRUCKMAYR, K. és társa 2 farkast lőtt.
A trófeabírálatok során a koponyák ezüstérmesek (39,95 és 39,38 Int. Pont),
egyik bőr aranyérmes (139,55 Pont), a másik pedig bronzérmes lett (108,32
Pont). Mivel a trófeák az elejtők birtokában vannak, méreteiket nincs mó-
dunkban közölni. Testméreteiket KOLLÁR László kerületvezető vadász felméré-
se alapján a 2. táblázat tartalmazza.

4. A MAGYARORSZÁGI ELŐFORDULÁSOK ÉRTÉKELÉSE

4. 1. Az elterjedés és dinamika

A magyarországi farkas-előfordulások a térképen két jól elhatárolódó körzetet alkotnak, egy É - ÉK-it és egy D - DNY-it (2. térkép). Az ÉK-i előfordulás elviekben két irányból bejövettel jelent, részben É-i, részben K-i irányból, de - román feldolgozás híján - nincs módunkban elkülöníteni e két áramlatot, saját méréseink pedig ehhez elégtelenek. Az ismert 54 megfigyelés körzetenkénti megoszlása a következő:

- Dél-, Délnyugat Magyarország	14 esetben
- Észak-, Kelet Magyarország	40 esetben
ebből: északi területen	32 megfigyelés
keleti területen	8 megfigyelés

Ha a területi előfordulások dinamikáját nézzük, akkor az országban déli irányból 1922 - 1967 között érkezett farkas. Az utolsó csaknem 20 évben ezen területről nincs adatunk. A keleti, Románia irányából érkező példányok - összesen 9 megfigyelés - inkább a 60-as években jelentek meg, az utolsó megjelenési év 1975 volt (Barabás).

A farkas magyar előfordulásának mindenkorai fő színhelye az Északi-Középhegység volt. Két jól elkülöníthető előfordulási góc található itt. Egyik a Mátra, másik a Zempléni-hegység. Előbbire inkább a 20-30-as években, míg az utóbbira az utolsó 10 évben figyelt fel a szakközönség (3. térkép). A zempléni előfordulások sűrűsödő adatai, majd az 1983. szeptember 3-i süldő-farkas elejtés, a farkastanya megtalálása egyértelműen bebizonyította, hogy a farkas ismételten megtelepedett és szaporodik Magyarországon. Természetesen az utóbbi 65 évben több esetben is feltételezték, ill. bizonyították, hogy kölykezt farkas az országban.

- 1922. november 17. a Násadosi erdőben láttak 1 ad. és 3 juv. példányt (No. 4.)
- 1928-ban a Mátrában 2 ad. 4 juv. létezéséről tudunk (No. 7.)
- 1964-ben Vámospércs-Bagamér térségében lőttek 4 juv. példányt (No. 23.)
- 1960-62 között több példány tartózkodott folyamatosan a Nyírségben, szaporodásáról nem tudunk (No. 20-22.)
- 1966-ban Tornaszentjakab környékén tartózkodott egy pár és nevelt két kölyköt.

A zempléni megtelepedés, mint terjeszkedési kísérlet valószínűleg életképesebb, mint a korábbiak, melynek areográfiai magyarázata van (lásd. 4. 2. fejezet).

Ha a mennyiségi előfordulások dinamikáját nézzük, (3. táblázat, 1. ábra) abban 3 maximumot találhatunk. A 20-as években 10 megfigyelés alkalmával 20 példány fordult elő. A 60-as években 11 megfigyelésre minimum 23 példány, a 80-as évek első 5 évében 15 megfigyelésre minimum 23 példány jutott. Volt azonban olyan évtized is, - a 40-es évek - amikor 10 év alatt 1 alkalommal láttak csupán 1 pd-t.

Az elmúlt 65 év során az 54 megfigyelés legalább 89 példány létét rögzítette, ebből terítékre került, mérgeztek, vagy elhullott 38 példány. 46 példánynak ismeretlen volt a kora és ivara, 22 pd kan, 7 pd szuka és 9 fiatal volt.

Az egyedül mozgó példányok általában kanok voltak. Magányos szuka csak az esetben volt, ha a kant már kilőtték mellőle. Összességében 31 esetben volt egyedüli állat megfigyelhető (58,2%), 12 esetben pár (21,8%), 1 esetben 3 pd (1,8%), 4 esetben 4 pd (7,3%), 1-1 esetben 6, ill. 9 egy csapatban (1,8 - 1,8%) és 4 esetben a közlők nem adtak meg konkrét mennyiséget, "több" példányról beszéltek (7,3%).

4. 2. A farkas elterjedése Közép-Európában

Az előfordulások nem magyarázhatók másként, mint a Magyarországgal határos országok farkaspopulációiban bekövetkező változásokkal. Vonatkozik ez az egyedüli példányok megjelenésére csakúgy, mint a megtelepedésre és szaporodásra. A farkas aktuális elterjedését Közép-Európában a 4. térképen mutatom be. A térkép elkészítésénél felhasználtam BIBIKOV (1985), BUCHALCZYK (1981), NEGRUTIU (1983), BOJVOIĆCOLIĆ (1974) és HELL (1982) munkáit. Ebből kitűnik, hogy a magyar farkasadatok - egybevágóan előfordulási térképükkel (2. térkép) - két irányból származhatnak: egy DNY-i és egy ÉK-i irányból.

Mindkét irányból dokumentálható okai vannak a terjeszkedésnek. DNY-i irányból a 60-as évek második felében érkezett egy nagyobb mennyiség - ezt megelőzően kicsit kevesebb az 50-es évek elején -, ami egybeváág BOJOVIĆ-COLIĆ (1974) lelvékek alapján közölt jugoszláviai dinamikájával. Ugyancsak expanziójával magyarázható az Észak-Magyarországon való gyakori megjelenése az utolsó 15 évben. HELL (1982) közlése, ill. személyes tájékoztatása alapján mintegy 60 %-kal nőtt areaja Szlovákiában, elsősorban a magyar határ irányában (5. térkép). A mennyiségi növekedése, ill. az éves teríték nagyságát az 5. táblázat mutatja (SLADEK levélb. közl.).

Különösen az utóbbi esetben, tehát jelenlegi megjelenése és megtelepedése Észak-Magyarországon törvényszerű és nem alkalmi jelenség, melyet ennek megfelelően kell értékelnünk. A farkas tehát minden kétséget kizáróan a jövőben előfogy fordulni Magyarországon. Ezért szükséges vizsgálni az ökoszisztémákban betöltött szerepét, hatását a vadállományra az állattenyésztésre, és olyan következtetésre jutni, mely megőrzi a fajt afaunában, ugyanakkor korlátok között tartja egyedszámát, a gazdálkodókat pedig - csehszlovák példák alapján - kártalanítja.

5. ÖSSZEHASONLÍTÓ KRANIOMETRIAI VIZSGÁLATOK MAGYARORSZÁGI FARKASOKON

A magyarországi farkasok közül 14 példány koponyája állt rendelkezésemre, mérések elvégzésére: 1 pd a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem Vadgazdálkodástani Tanszékének gyűjteményében, 1 pd a Borsodi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság tulajdonában, 3 pd magántulajdonban, 9 pd a Természettudományi Múzeum Emlőstárában, 1 pd adatai pedig VÜRÖS-SZATHMÁRY (1977) közlése révén.

A vizsgálati metodika alapján HELL-PAULE (1982) munkája képezte. Ott 25 méretet vizsgáltak, így a velük való összehasonlítás csak ezen értékek esetében lehetséges. Később HELL (levél. közl.) rendelkezésemre bocsátotta a módszert, amellyel újabbán dolgozunk, s már 35 adat mérését kívánja meg (2 ábra).

Az egyes méretek megadásánál figyelembe vettem, hogy összevethető legyen a VÜRÖS-SZATHMÁRY (1977) által használt DUERST (1926)-féle mérés technikával (VÜRÖS levél. közl.).

5. 1. Koponyaméréretek

A méréseket tolmérővel végeztem, s a dolgozathoz mellékeltem táblázatban (5. táblázat) 0,1 mm pontossággal adom meg.

1. Tetőhossz (koponyahossz) (P - Op)	20. Alsó metszőfogsor (I-k) hossza
2. Condyló-basalis hossz (c - P)	21. Szélesség az alsó C-k külső élei között
3. Szájpadlás hossz (P - St)	22. C ₁ inf. korona hossza
4. Legnagyobb koponya szélesség (Zy - Zy)	23. Corpus mandibulae magassága a P ₄ - M ₁ között
5. Belső szemzugok közötti távolság (Ent - Ent)	24. A ¹ Bulla ossae hossza
6. Koponya legkisebb szélessége a frontostenionnál (fs-fs)	25. Orrcsont medial-sagittalis hossza (N - orrcsont medialorat pont)
7. Postzygomatikus szélesség (eu - eu)	26. Orrcsont legnagyobb hossza (N - Rh)
8. Mastiodal szélesség (Ot - Ot)	27. Agykoponya szélesség a koronavarratnál
9. P ₄ + M fogsorhossz	28. Basalis koponyahossz (B - P), alaphossz
10. P ¹ tépőfog hossza	29. M ¹ -ek medialis (lingualis) pontjai közötti távolság
11. C ¹ sup. korona hossz	30. Alsó fogsor hossz (id - M ₃ aboralis pontja)
12. Legnagyobb homlokszélesség (Ect - Ect)	31. Medial-sagittalis arckoponya hossza (N - P)
13. Felső metszőfogsor (I-k) hossza	32. Medial-sagittalis agykoponya hossza (Op-N)
14. A koponya magassága (bulla assae alsó peremétől a crista sagittalis felső pereméig)	33. Molare-k közötti távolság (M - M)
15. Mandibula hossz (id - cm)	34. Arckoponya magassága (P ¹ alveolus - orrcsont)
16. Ramus mandibulae magassága (gov - cr)	35. Az orrnyílás legnagyobb szélessége
17. Alsó P _m + M fogsorhossz	
18. M ₁ tépőfog hossza	
19. Szélesség a felső C-k között (külső éleknél mérve)	

Az egyes előfordulási körzetekből származó koponyák adatainak középértékeit egymással, majd szlovák adatokkal vetettem össze, ezzel a származást kívántam alátámasztani. A szlovákiai 59 σ^7 pd középértékeihez Észak-Magyarországról 2 σ^7 pd; ÉK-Magyarországról 3 σ^7 pd; D-DNY-Magyarországról pedig 5 σ^7 pd értékeiből képzett középértékeket hasonlíthatjuk. A szlovákiai 46 σ^7 -hez pedig mindössze 3 É-Magyarországi σ^7 példány hasonlítható (6. táblázat).

A magyar adatok szerény száma szabatos matematikai statisztikai értékelést nem tesz lehetővé, ennek megfelelően az összehasonlításokat elsősorban grafikus úton végeztem. Első lépésben az 1-24. kraniometriai mérési értéket hasonlítottam össze a szlovákiai és a kétséget kizáróan szervesen hozzátartozó É-Magyarországi példányok között (3. ábra). A hím σ^7 példányok esetében - mint látható - az 1.; 2.; 3.; 4.; 14.; 15.; és 21. értéknél mutatkozott lényeges eltérés. Ezek, a 21-es érték kivételével (az alsó C-k külső élei közti távolság) mind a koponya legfontosabb méreteit jelentik, úgymint:

1. Koponyahossz (P - Op)	4. Koponya szélesség (Zy - Zy)
2. Condyló-basalis hossz (c - P)	14. Koponya magasság
3. Szájpadlás hossz (P - St)	15. Mandibula hossz (id - cm)

A nőstény σ^7 példányok esetében ugyanezen értékek mellett a 16. érték, a ramus mandibulae magassága (gov - cr) is érzékelhető eltérést mutatott. Minden esetben a hazai értékek voltak magasabbak. Az eredmények ismeretében - a minta szerény volta ellenére is leszögezhetjük, hogy míg a szlovák adatok egy normális eloszlású populáció középértékeit képviselik, addig az Észak-Magyarországi középérték adatok egy terjeszkedő faj azon egyedeit reprezentálják, mely példányok habitusuknál, fenotipikus bélyegeiknél fogva is (robosztusabbak) alkalmasak a térfoglalásra. Ezek általában erős, fiatal hímek, ill. a hozzájuk csatlakozó, hasonló adottságokkal bíró, territórium nélküli nőstények.

Sajnos sem román, sem jugoszláv kraniometriai vizsgálati anyaggal nem rendelkezünk, így az ÉK-, ill. D-D-Ny Magyarországi farkaselőfordulások adatait is csupán a szlovák adatok középértékeivel tudjuk összevetni (HELL-PAULE, 1982; nem adnak meg szélső értékeket az egyes paramétereknél). Az összehasonlítást - a korábbi bizonyított eltéréskülönbségek alapján - ugyancsak az 1.; 2.; 3.; 4.; 14.; és 15. mérési adatok esetében végeztem el (4. ábra). Meglepő a hasonlóság - s ez areográfiai szempontból teljesen indokolt - az É-és ÉK Magyarországi értékek között, mivel azok a Kárpátok farkasaitól származnak, szemben a D-Dny Magyarországi példányokkal, melyek balkáni eredetűek. Utóbbiaknál lényegesen kisebb valamennyi érték. Egy dologban viszont teljes a hasonlóság, - s ez ismét a terjeszkedési teóriát látszik alátámasztani - és pedig abban, hogy a hazai legfontosabb kraniometriai adatok középértékei mindenütt magasabbak a szlovákiai középértékekénél.

Úgy érzem, hogy a kraniometriai vizsgálatok is alátámasztják azt, hogy a farkas megjelenése Magyarországon a faj progresszív állomány és area-alakulásával függ össze.

5. 2. Extremitások

A kraniometriai vizsgálatok kapcsán két érdekességről is szükséges beszámolni.

1. Zalaszentmihály-Tőzegtelepről került egy hím farkas koponyája a Magyar Nemzeti Múzeum Archaeozoológiai Gyűjteményébe, ltsz: 61.3.1. (V. tábla). A mandibula hiányzott, így a méretek megadásánál ezek az adatok nem szerepelnek. Érdekeségként közlöm a D-Dny Magyarországon megkerült farkasok hasonló adatait összehasonlítás kedvéért (7. táblázat). VÖRÖS (szóbeli közlés) szerint kora - mivel az alsó tőzegrétegekből származhatott, ahol az őstulokkal, gímszarvasokkal, vadlovakkal fordult együtt elő - mezolitikus, azaz i. e. 9 - 6.000 év.
2. A Természettudományi Múzeum Emlősgyűjteményében található, 1959. március 1-én Ladon elejtett kan farkas koponyája (ltsz: 59.151.1.) egy eddig nem közölt exextremitással bír (a megkerülés körülményeiről e dolgozat No.19 sorszáma alatt). A 42 fog helyett 43 található fogsorában. A felső fogsor jobb oldalán egy többlet molaris : M₄ található (VI. tábla). Ez az ugynevezett polydontia (polydonta) nem ritkaság a farkasnál. Más fogszám-anomáliákkal együtt BUCHALCZYK-DYNOWSKI és SZTEYN (1981) 234 farkaskoponyából 25 esetben, = 10,7 %-ban, talált eltérést az eredeti fogszámtól. Az, hogy az általam megvizsgált 14 koponyából 1 abnormálist észleltem feltételezni engedi, hogy ez az arány a fajra másutt is jellemző lehet.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A farkas (*Canis lupus L.*) az utolsó 65 évben Magyarországon rendszeresen megjelent. 54 megfigyelése É-ÉK Magyarországra, ill. D-DNy Magyarországra koncentrálódik. Előbbi területre Szlovákiából, ill. kis mértékben a Szovjetunióból és Romániából, utóbbi területre Jugoszláviából húzódott át. Ezen időszak alatt mintegy 5 esetben tudunk arról, hogy szaporodott is országunkban. Megjelenése, és egyúttal megtelepedése mindig az egyes, országunkkal határos populációkban bekövetkezett állomány-nagyság- és sűrűség-növekedés következménye volt. Ez a folyamat játszódott le Szlovákia területén az utolsó 15 évben is, minek eredményeként a farkas megtelepedett a Zempléni hegységben.

Az összehasonlító kraniometriai vizsgálatok is ezt az eredményt adták, hogy a betelepült példányok a populációk átlagához képest nagyobb paraméterekkel bírnak, ami a terjeszkedő egyedek fontos ismérve. Az új területek birtokba vétele csak életerős egyedek útján történhet. Ez a testméretekben, így a koponyaméretekben is megnyilvánul.

	1907	1908		1907	1908
Abauj-Torna	4	-	Máramaros	39	77
Alsó-Fehér	23	32	Maros-Torda	47	15
Arad	4	33	Nagyküküllő	20	15
Árva	1	-	Nógrád	1	-
Baranya	-	1	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	4	1
Bereg	8	12	Sáros	1	3
Beszterce-Naszód	29	10	Szabolcs	1	-
Bihar	17	7	Szatmár	8	6
Borsod	2	-	Szeben	27	30
Brassó	9	4	Szilágys	7	2
Csik	23	26	Szolnok-Doboka	23	8
Fogarás	24	15	Temes	4	2
Gömör-Kishont	-	1	Torda-Aranyos	13	16
Háromszék	29	21	Torontál	3	1
Heves	3	-	Trencsén	1	3
Hunyad	72	56	Udvarhely	10	10
Jász-Nagykún	3	-	Ugocsa	3	-
Kisküküllő	4	1	Ung	14	6
Kolozs	3	10	Zemplén	5	3
Krassó-Szörény	57	38	Zólyom	-	1

1. Táblázat. A farkas lelővések száma 1907-ben és 1908-ban Magyarország vármegeiben.

Testméretek (0,5 cm)	1.	2.
1. Teljes hossz (orrtól fark végig)	164,0	152,0
2. Testhossz (fark nélkül)	121,0	110,0
3. Fark hossza	43,0	42,0
4. Marmagasság	77,0	79,0
5. Fülhossz	11,0	10,0
6. Övméret a mellkas legszélesebb részén	79,0	74,0
7. Övméret a lágyéknál a hátsó lábak előtt	65,0	57,0
8. A nyak övmérete a fej mögött	45,0	44,0
9. A nyak körmérete a marnál	66,0	60,0
10. A könyökizület körmérete a mellső lábon	25,0	22,0
11. A lábszár körmérete a mellső lábon	16,0	15,0
12. A lábtő csontoknál mért körméret a mellső lábon	21,5 ⁺	15,0
13. A lábközép csontoknál mért körméret a mellső lábon	14,0	12,5
14. A hátsó láb körmérete a térdizületnél	20,5	28,0
15. A hátsó láb körmérete a sarokgumónál	17,0	16,5
16. A hátsó láb körmérete a sarokgumó alatt	12,0	11,5
17. A mellső láb talphossza	12,0	10,0
18. A mellső láb talpszélessége	8,0	6,5
19. A hátsó láb talphossza	9,5	10,0
20. A hátsó láb talpszélessége	7,0 ⁺⁺	6,0
21. A szív tömege (dkg)	38,0 ⁺⁺	53,0

2. Táblázat. A Zempléni-hegységben 1985. január 7-én lőtt két farkas testméretei
 + = sérült mellső láb, ++ = csonkult (épen sem több 45 dkg-nál).

Év	Megfigye- lés száma	♂	♀	Juv.	Indet.	Total	Lőtt
1920 - 1930	10	5	3	7	5	20	7
1931 - 1940	4	2	-	-	5	7	4
1941 - 1950	1	-	-	-	1	1	1
1951 - 1960	4	3	2	-	1	6	4
1961 - 1970	11	8	2	-	13+t min	23	14
1971 - 1980	9	2	-	-	7	9	2
1981 - 1985	15	2	3	2	14+t min	23	6
Total	54	22	7	9	46+t min	89	38

3. Táblázat. A farkasok előfordulásának, kor és ivar szerinti megjelenésének alakulása 1920-1985 között Magyarországon.

Statisztika	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Állomány (március 30.)	369	340	443	463	625	734
Lőtt	37	49	75	73	92	?

4. Táblázat. A farkas állománya és éves lelőése Szlovákiában a hivatalos statisztika alapján (SLADEK, J. közlése).

NE - HUNGARY

S - SW HUNGARY

N - HUNGARY

Nyírlugos
1962.02.16.
ad. ♂Nyíregyháza
1966.
ad. ♂Barabás
1975.12.21.
ad. ♂Hajós
1984.02.17.
ad. ♂Somogy-Va-
sas
1952.02.10.
ad. ♂Lad
1959.03.01.
ad. ♂Bugac
1965.04.24.
ad. ♂Hajós
1966.10.26.
ad. ♂Kemence-pa-
tak, 1973.02.
ad. ♂Bélapátfal-
va, 1982.11.
26. ad. ♂Gyöngyös-
solymos
1926.03.03.
ad. ♀Regéc
1984.01.26.
ad. ♀Telkibánya
1984.12.11.
ad. ♀Háromhuta
1963.09.03.
juv. ♂

1.	271,5	266,2	273,0	n.m.	262,2	260,4	251,7	274,7	264,5	258,0	257,6	264,6	206,5
2.	243,8	n.m.	-	n.m.	242,5	240,8	229,7	249,7	240,6	227,3	236,5	238,9	n.m.
3.	125,0	124,6	-	126,8	128,5	119,8	116,6	128,8	125,5	122,2	123,0	122,2	103,4
4.	144,6	146,6	-	149,9	141,2	144,4	140,6	147,6	144,1	141,6	141,7	135,5	n.m.
5.	48,9	47,6	-	47,6	47,7	51,2	47,8	52,2	49,2	46,9	51,2	46,7	31,8
6.	43,6	46,2	-	n.m.	41,3	46,0	45,8	44,4	40,2	43,4	43,8	43,8	40,5
7.	79,1	81,5	-	84,3	81,2	82,1	83,9	84,6	80,3	78,2	74,9	82,3	n.m.
8.	84,2	78,5	-	n.m.	83,7	88,8	80,5	89,6	88,5	83,6	84,6	87,1	n.m.
9.	87,6	84,9	-	85,1	81,6	82,8	81,6	84,6	83,1	81,6	82,2	83,6	n.m.
10.	26,1	26,5	-	22,4	24,1	27,3	27,3	24,4	27,4	24,7	26,3	26,6	13,9
11.	31,7	32,0	-	32,4	31,7	34,6	29,2	31,6	34,0	34,0	32,0	32,7	18,6
12.	66,6	66,4	-	n.m.	65,0	62,6	63,5	69,0	62,8	64,8	69,4	63,7	44,7
13.	30,7	30,8	-	31,8	28,6	31,9	28,5	32,9	34,0	31,4	31,6	32,2	29,3
14.	88,8	91,4	-	n.m.	93,0	89,9	87,8	95,8	86,8	88,3	90,0	88,5	n.m.
15.	193,0	192,4	-	193,4	192,9	199,6	180,9	199,2	192,0	188,2	186,5	192,1	152,0
16.	80,1	76,3	-	83,1	83,8	78,8	80,2	76,5	76,2	82,2	72,8	77,5	55,2
17.	95,4	98,6	-	93,1	93,8	95,3	90,5	100,3	97,8	92,4	99,1	97,8	n.m.
18.	28,3	28,4	-	28,2	27,7	29,5	25,8	29,3	30,2	29,0	30,4	29,6	38,8
19.	47,7	48,8	-	51,4	48,4	51,7	n.m.	51,3	50,5	52,0	50,4	46,1	20,3
20.	22,0	22,8	-	24,5	23,5	24,8	22,9	29,6	23,8	21,7	22,1	21,5	20,3
21.	31,4	30,8	-	34,5	30,9	33,6	28,5	33,4	32,7	30,7	32,2	29,1	27,2
22.	28,9	29,5	-	27,9	29,4	30,0	27,2	27,7	31,0	29,9	29,6	28,8	20,0
23.	29,8	31,5	-	32,5	32,7	33,0	31,8	34,3	31,3	29,9	30,4	28,5	21,5
24.	28,6	28,5	-	n.m.	26,7	28,6	25,5	33,3	30,0	28,8	28,3	27,2	n.m.
25.	96,3	90,7	-	83,7	89,7	84,1	84,2	94,2	82,3	88,0	84,5	88,2	64,0
26.	109,0	100,5	-	97,2	102,4	96,6	97,3	104,3	94,9	99,6	96,2	101,0	71,4
27.	53,8	54,6	-	n.m.	50,0	53,4	56,5	52,7	49,4	50,0	51,6	52,5	n.m.
28.	228,4	223,3	-	n.m.	220,5	225,5	215,3	237,5	228,4	221,5	227,9	228,4	n.m.
29.	41,3	38,3	-	44,0	42,4	37,5	40,0	41,0	35,6	39,5	38,5	38,6	40,6
30.	127,2	129,3	-	125,8	126,4	127,6	122,6	131,6	131,5	122,3	127,5	127,5	n.m.
31.	141,4	131,4	-	128,3	133,6	130,4	130,5	138,6	130,3	131,9	127,4	132,1	102,2
32.	145,6	146,3	-	n.m.	137,6	142,6	136,6	146,8	142,9	137,7	138,8	141,3	112,2
33.	77,2	79,6	-	83,6	78,8	81,4	78,2	87,5	81,4	77,5	81,3	80,9	80,9
34.	44,8	45,8	-	47,3	45,2	42,2	46,2	48,0	45,7	45,5	39,4	40,1	36,5
35.	28,4	26,2	-	26,9	26,7	28,0	25,3	28,7	27,9	28,0	24,8	24,8	21,2

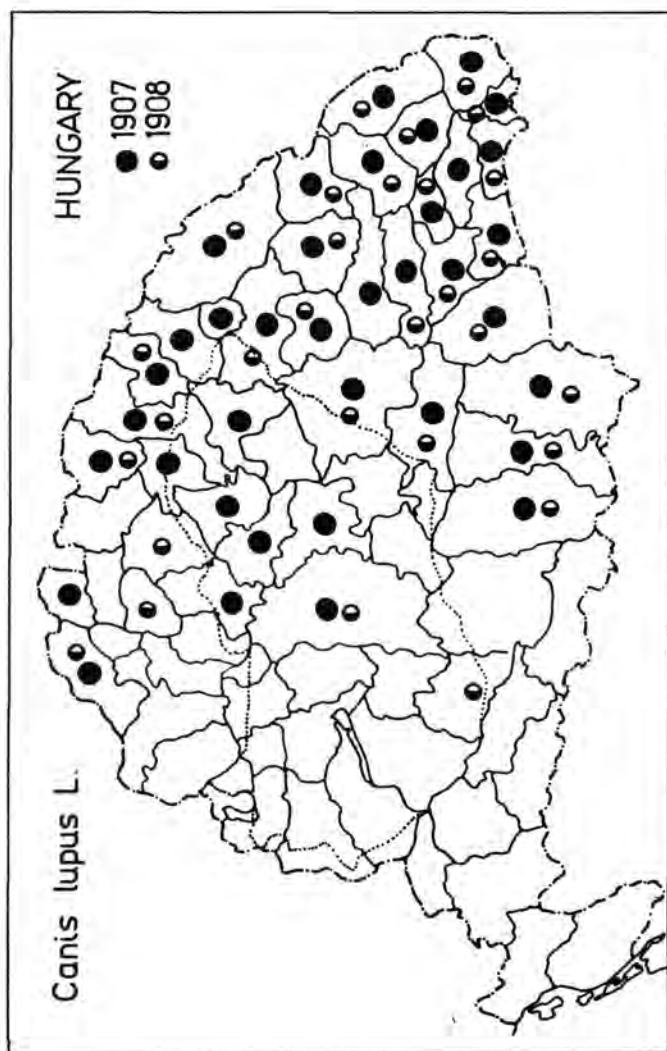
5. Táblázat. 14 magyarországi farkaskoponya mérési adatai.

	N - Hungary		Slovakia		NE- Hungary	SSW- Hungary
	n = 2 \bar{x}	n = 3 \bar{x}	n = 59 \bar{x}	n = 46 \bar{x}	n = 3 \bar{x}	n = 5 \bar{x}
1	269,60	260,07	250,01	242,40	270,23	259,15
2	244,80	237,57	232,74	221,35	243,80	237,35
3	127,15	122,47	117,64	112,70	126,53	122,46
4	145,05	139,60	140,66	131,83	144,73	143,70
5	50,85	48,27	48,66	45,03	48,50	48,96
6	42,30	43,33	43,27	41,39	43,93	43,90
7	81,20	78,47	79,30	75,41	76,77	81,44
8	83,85	82,43	82,03	77,59	81,35	83,50
9	90,05	85,10	85,69	81,22	89,83	83,30
10	25,90	25,87	24,74	23,61	26,53	24,76
11	32,80	32,90	32,84	30,98	31,85	31,46
12	65,90	65,97	66,08	61,39	70,67	66,03
13	33,45	31,73	33,17	31,66	31,17	30,32
14	91,30	88,93	83,50	79,62	90,10	89,53
15	195,60	180,93	186,87	176,41	193,73	191,08
16	76,35	77,50	73,92	69,68	78,20	79,80
17	99,05	96,43	94,05	90,05	99,33	93,46
18	29,75	29,67	27,67	26,47	28,90	27,24
19	50,90	49,50	48,62	45,29	48,83	50,50
20	26,70	21,77	31,93	29,19	22,87	22,92
21	33,05	30,67	23,46	22,01	31,73	31,94
22	29,35	30,43	29,82	28,13	29,20	27,84
23	32,80	29,60	30,43	28,39	30,43	31,88
24	31,80	27,77	30,07	29,21	28,55	27,30
25	88,25	86,90	-	-	93,50	86,22
26	99,60	97,07	-	-	99,17	99,20
27	51,05	51,37	-	-	54,20	52,53
28	232,95	225,93	-	-	228,57	222,63
29	38,30	38,53	-	-	39,80	40,22
30	131,65	125,93	-	-	128,30	124,96
31	134,45	130,47	-	-	135,60	129,48
32	144,85	139,27	-	-	147,97	139,35
33	84,45	70,97	-	-	78,40	79,80
34	40,00	41,67	-	-	45,30	45,36
35	28,30	25,87	-	-	27,30	26,98

6. Táblázat. Kranimetriai értékek középértékei magyarországi és szlovákiai farkasok koponyákon.

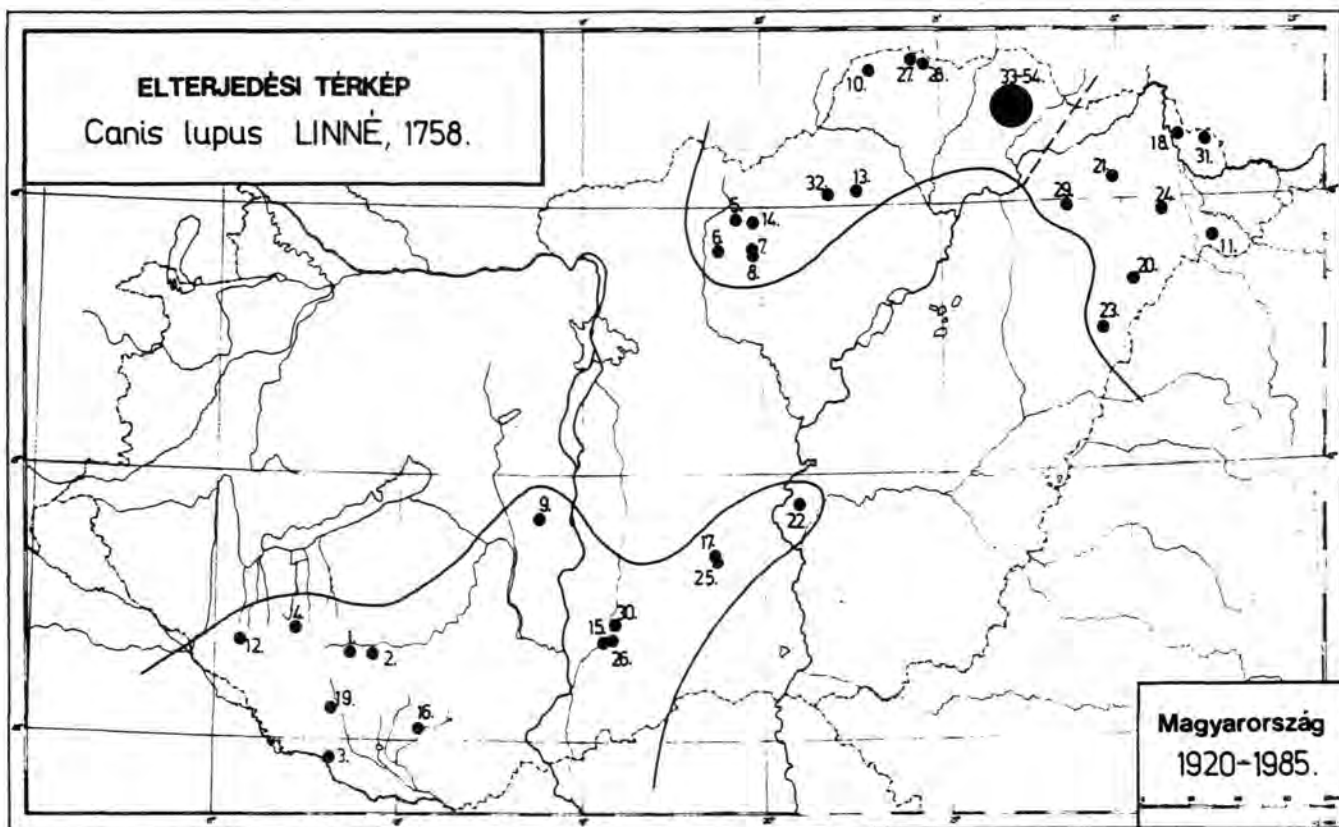
	S-SW Hungary Zalaszent- \bar{x} mihály			S-SW Hungary Zalaszent- \bar{x} mihály	
	n = 5 \bar{x}	\bar{x}		n = 5 \bar{x}	\bar{x}
1	259,15	253	19	50,50	50
2	237,35	233	20	22,92	-
3	122,46	124	21	31,94	-
4	143,70	134	22	27,84	-
5	48,96	49	23	31,88	-
6	43,90	46,5	24	27,30	29
7	81,44	68	25	86,22	83
8	83,50	82	26	99,20	96
9	83,30	89	27	52,53	53
10	24,78	25	28	222,63	220
11	31,46	-	29	40,22	39
12	66,03	66	30	124,98	-
13	30,32	33	31	129,60	131
14	89,53	-	32	139,35	131
15	191,00	-	33	79,88	60
16	79,88	-	34	45,36	41
17	93,46	-	35	26,98	28
18	27,24	-			

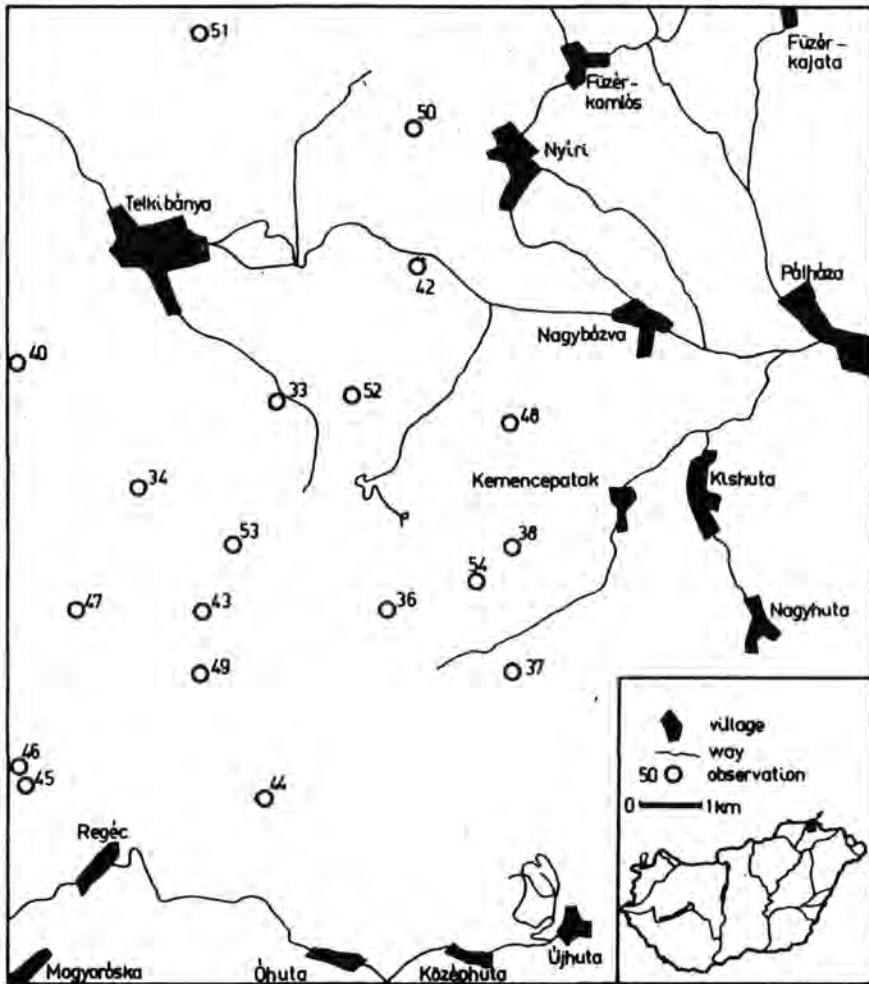
7. Táblázat. D-DNY magyarországi farkasok kranimetriai középértékei és egy mezolitikumból származó egyed hasonló értékei.

1. Térkép. A farkas elterjedése lelővések alapján Magyarországon 1907-ben és 1908-ban.

2. Térkép. A farkas előfordulási helyei Magyarországon 1920-1985 között.

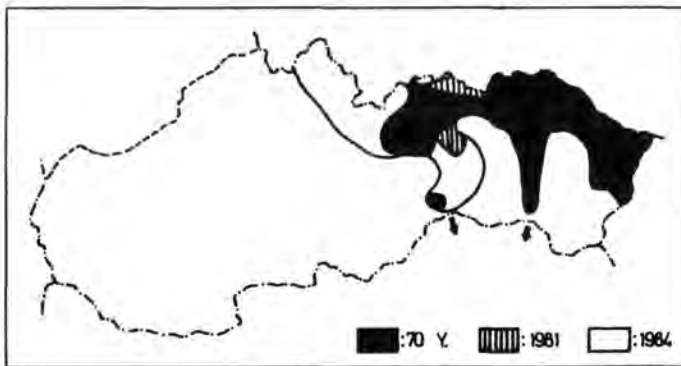

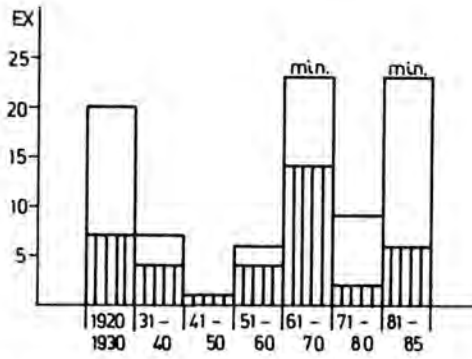
3. Térkép. A farkas előfordulási helyei a Zempléni hegységben.

4. Térkép. A farkas (Canis lupus L.) elterjedése Közép-kelet Európában.

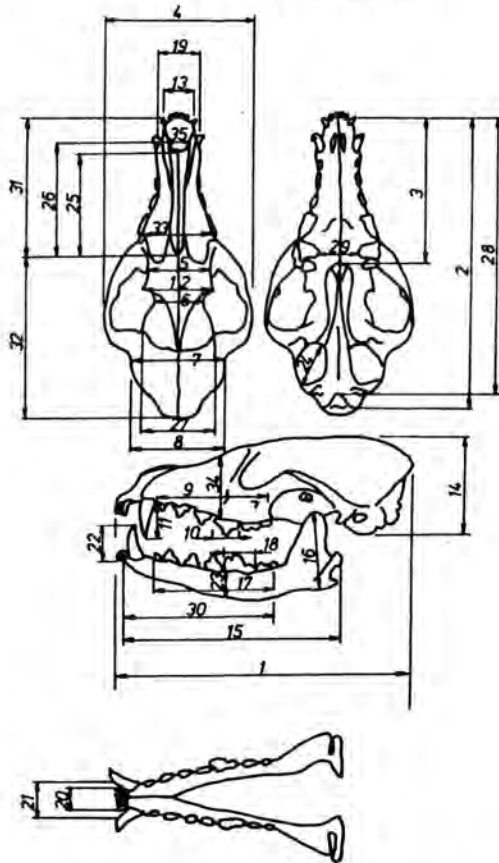

5. Térkép. A farkas elterjedésének változása az utolsó 15 évben Szlovákiában (HELL után).

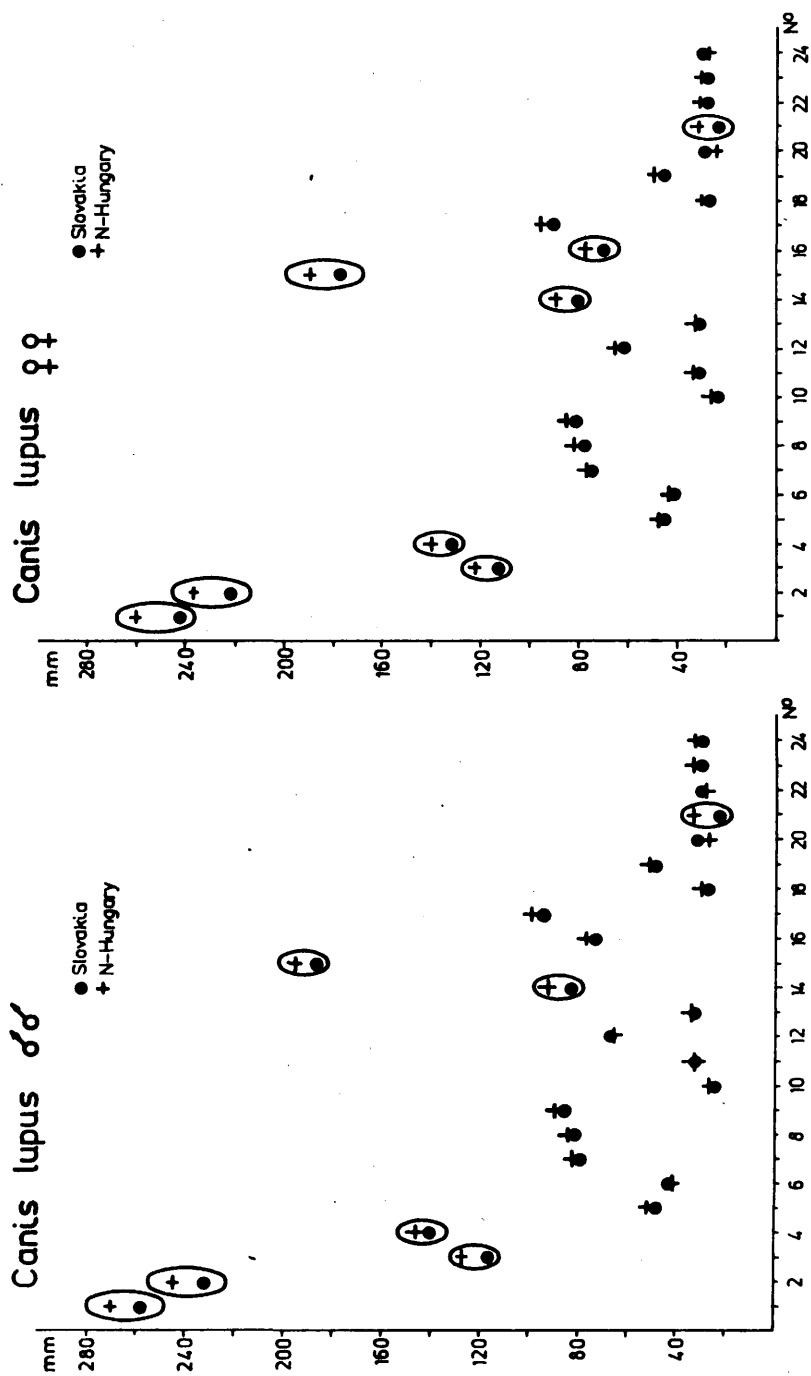

1. ábra. A megfigyelt (fehér) és lelőtt (sraffozott) farkasok évtizedenkénti mennyisége Magyarországon.

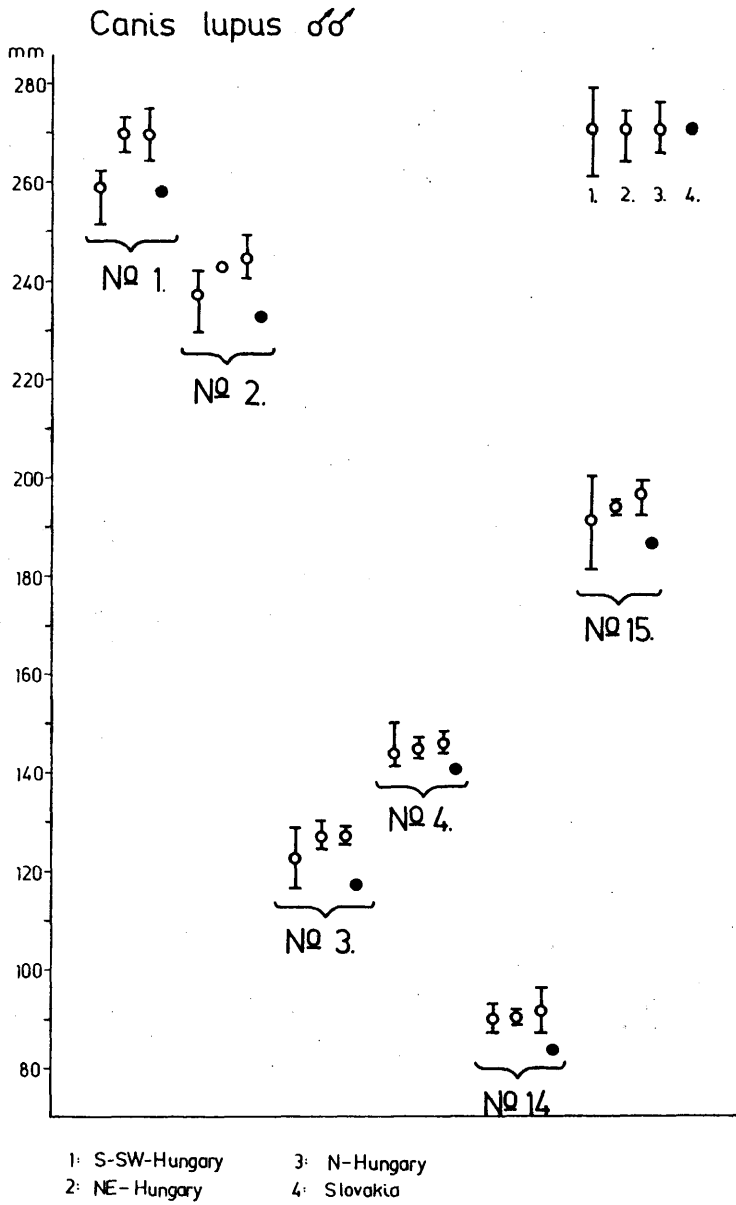
Canis lupus L., 1758.

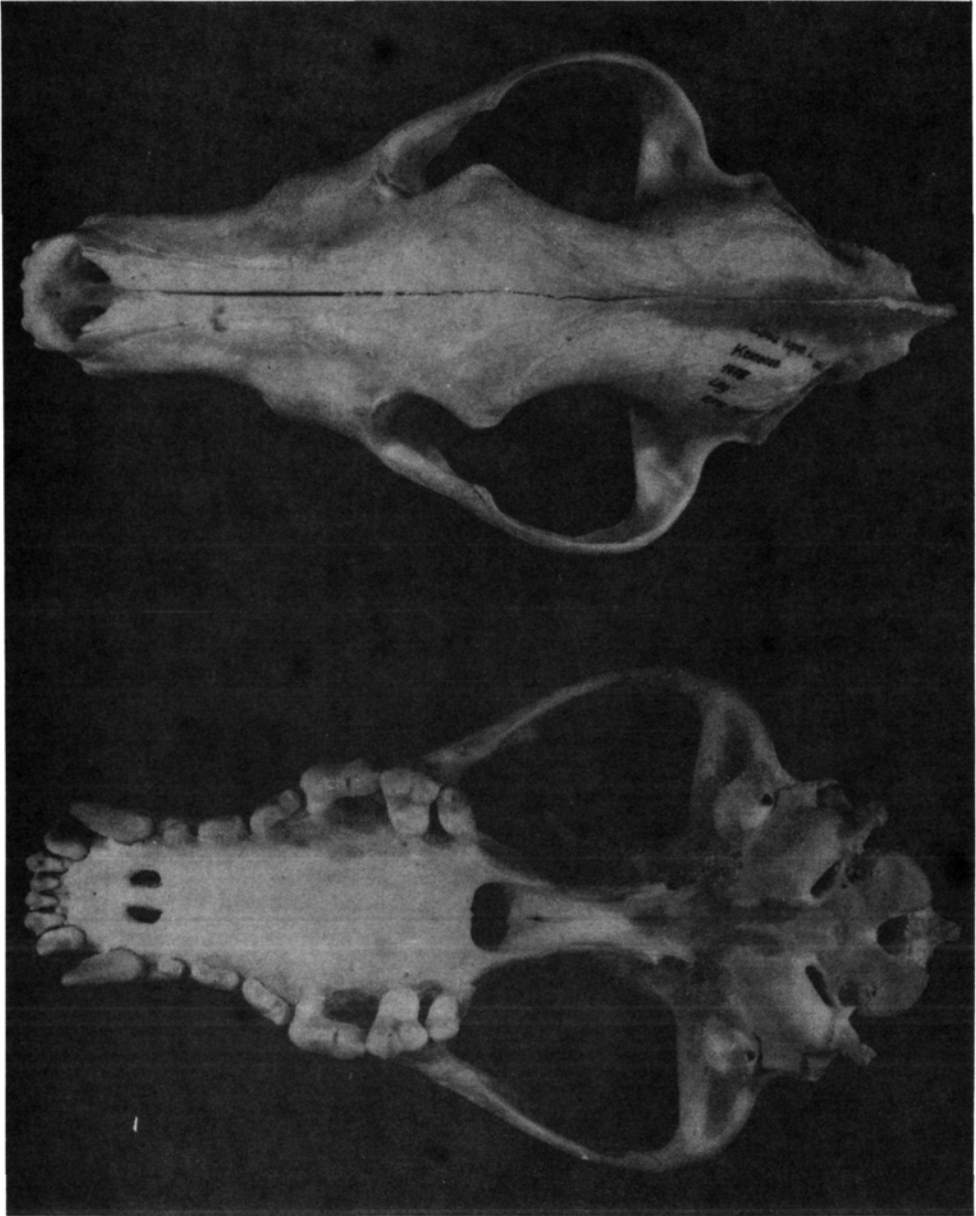
2. ábra. A méretfelvételi helyek a farkaskoponyán (HELL után).

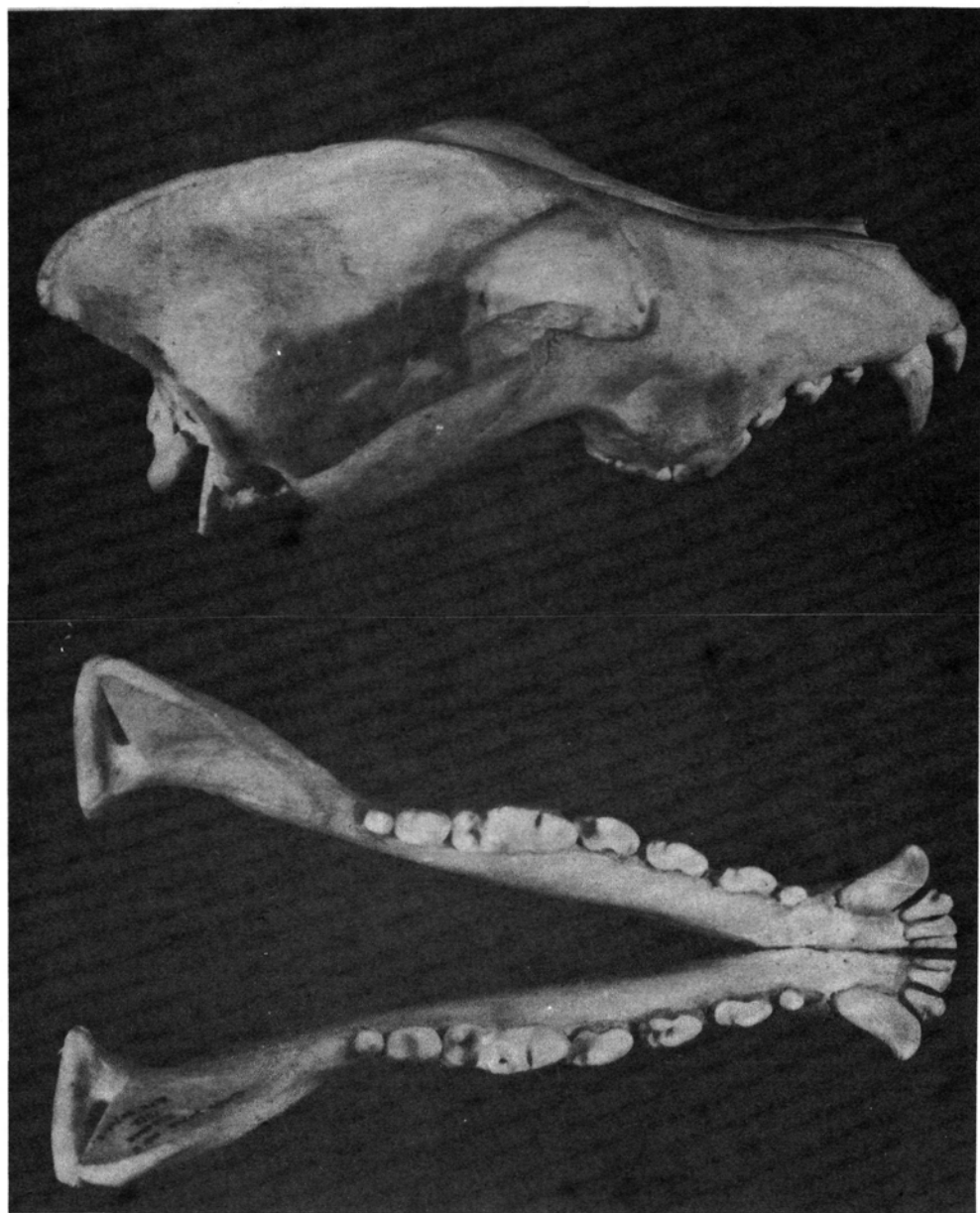
3. ábra. A szlovákiai és Észak-magyarországi farkasok kraniometriai adatainak összehasonlítása.

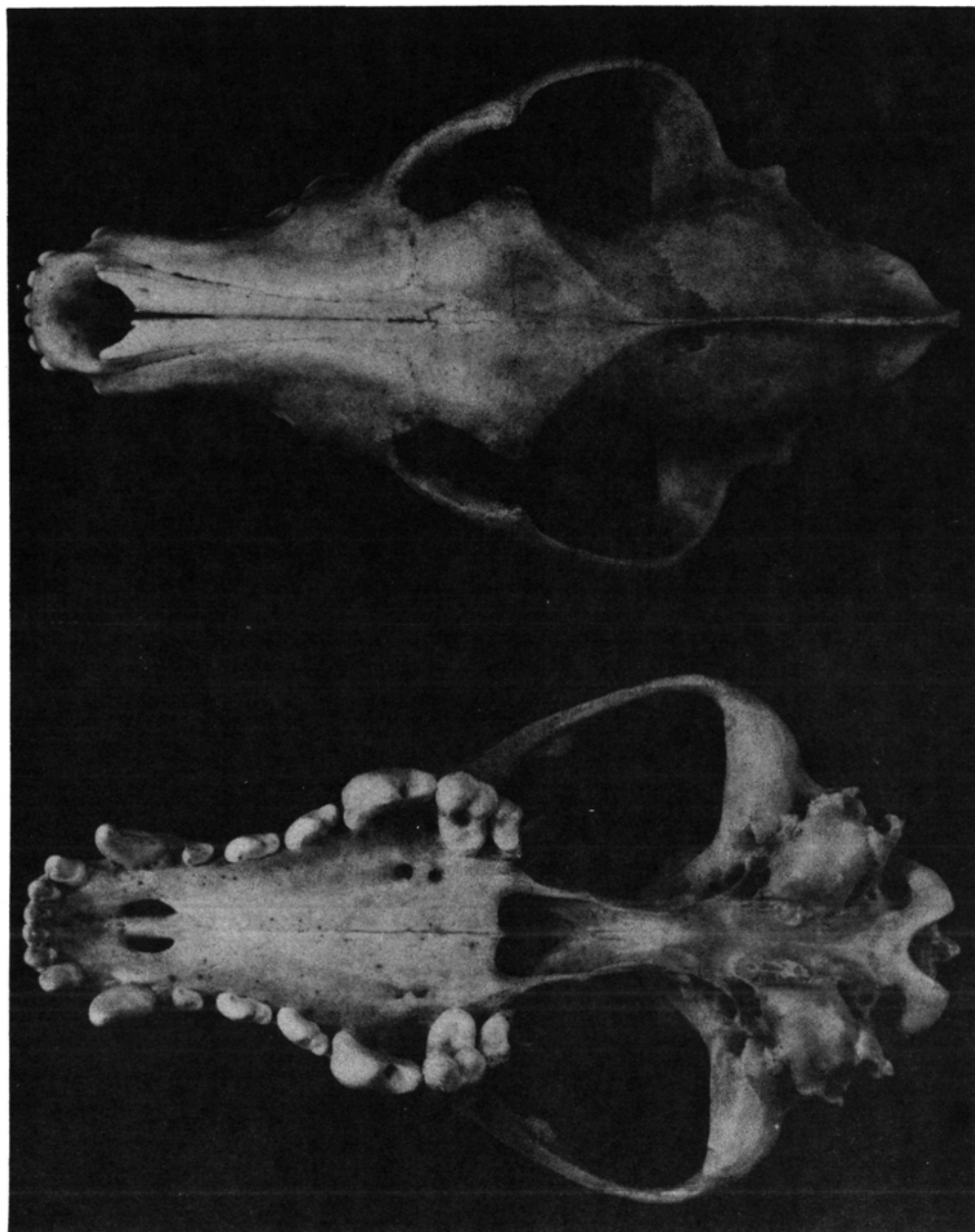
4. ábra. Fontosabb koponyaméreték összehasonlítása elterjedési körzetenként és egybevetése a szlovák adatokkal.

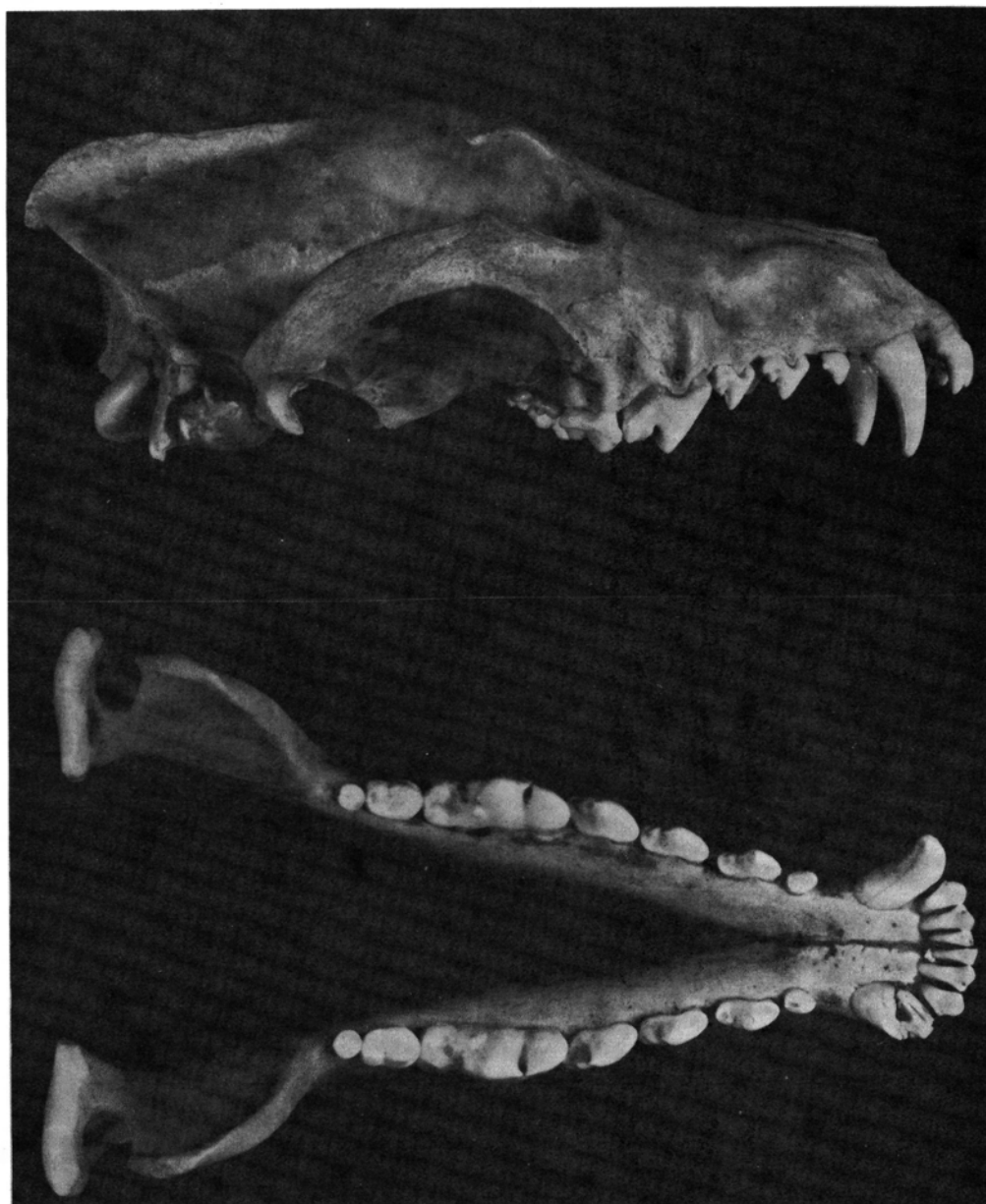
I. tábla. Hím farkas koponyája (Kemencepatak - Határvölgy, 1973. február. EFE Vadgazdálkodástani Tanszék Gyűjteményében (foto: EFE Fotolabor)).

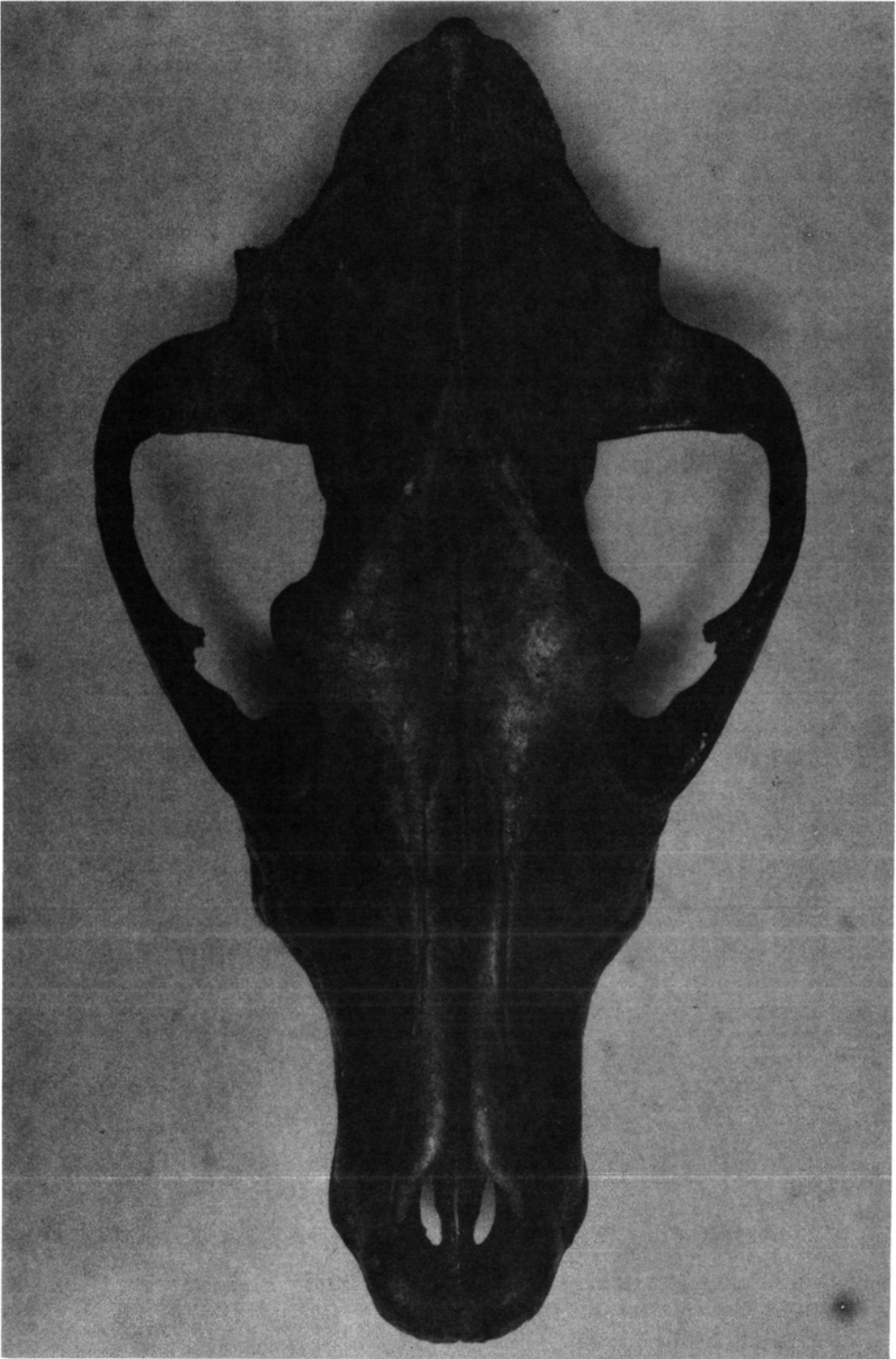
II. tábla. Hím farkas koponyája (Kemencepatak - Határvölgy, 1973. február. EFE Vadgazdálkodástani Tanszék Gyűjteményében) (Foto: EFE Fotolabor).

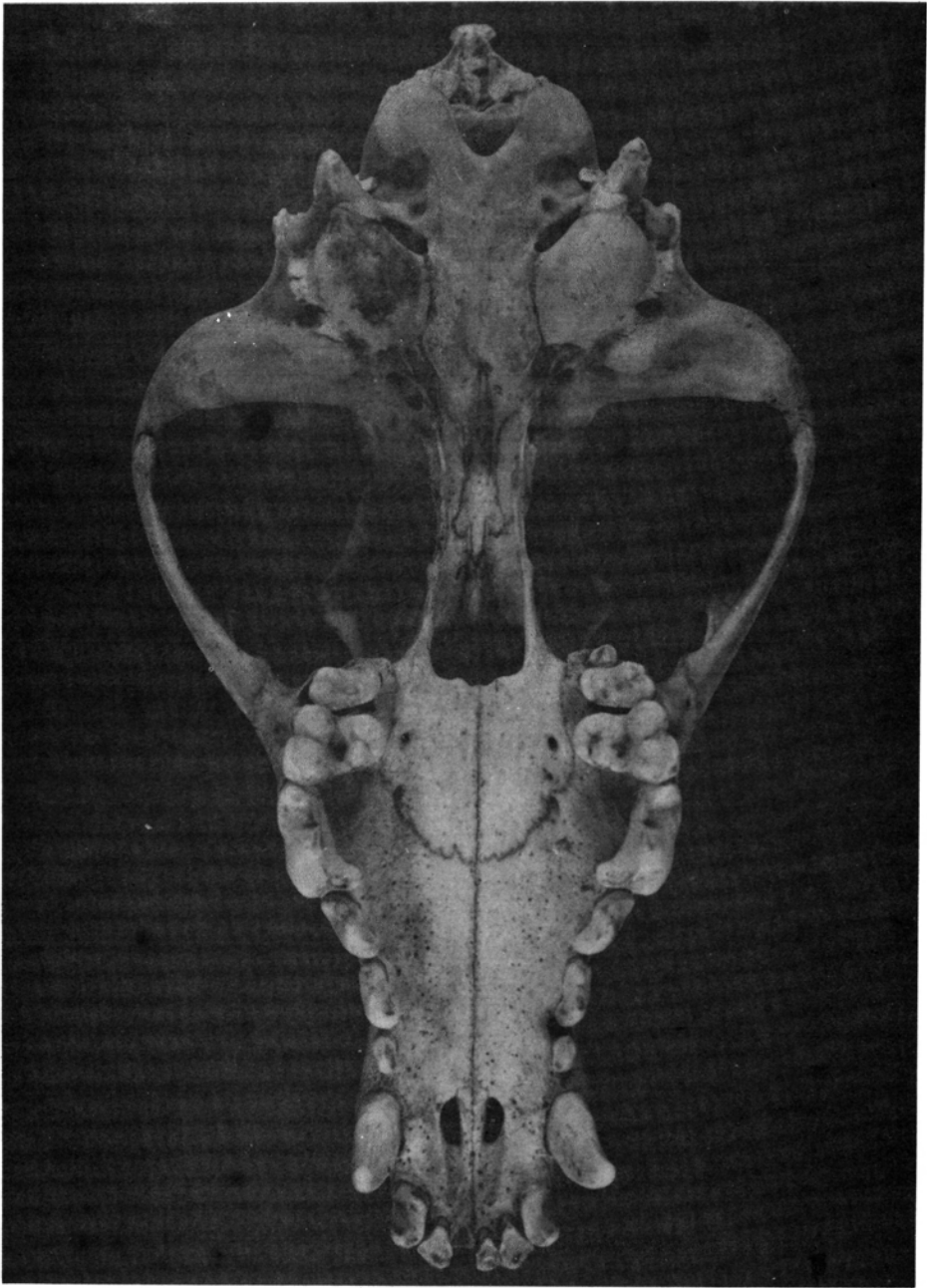
III. tábla. Nőstény farkas koponyája (Regéc, 1984. január 26.) (Foto: EFE Fotolabor).

IV. tábla. Nőstény farkas koponyája (Regéc, 1984. január 26.) (Foto: EFE Fotolabor).

V. tábla. Zalaszentmihály - Tőzegbányából származó hím farkas koponyája (kora 6 - 11000 év) (Foto: D. ERDŐKÜRTI ZS.).

VI. tábla. M⁴ polydontias kan (Lad, 1959. március 1.).

IRODALOM

- ANONYMUS (1922,a): A herceg Eszterházy-féle ... - Nimród-Vadászlap 43 (10) 6. sz. p: 80
- ANONYMUS (1922,b): Farkasok Somogyban - Nimród-Vadászlap 43 (10) 23. sz.: 347
- ANONYMUS (1927): Farkasok a Mátrában - Nimród Vadászújság 15. 16. sz.: 283
- ANONYMUS (1931): Farkaskutya-e vagy valódi farkas? - Nimród Vadászújság 19. sz.: 325
- ANONYMUS (1962): Hatalmas testű hímfarkas került puszkavégre a Nyírségben - Magyar Vadász 15. Április: 18.
- ANONYMUS (1964): Farkasok a Hajdúságban - Magyar Vadász 17. Október: 12.
- ANONYMUS (1965): Farkast lőttek a Nyírségben - Magyar Vadász 18. Március: 19.
- BIBIKOV, D. I. (ed., 1985): Volk (The Wolf) - Nauka Publishers, Moskow
- B. L. (1928): Újabb hír a mátrai farkasokról - Nimród Vadászújság 16. 6. sz.: 103.
- BOJOVIĆ, D. - ČOLIĆ, B. D. (1974): Vuk (Canis lupus L.) u Jugoslaviji - Simpozijum o Lovstvu, Beograd: 31-42.
- BORVENDEG, S. (1962): Farkasok a Nyírségben-Magyar Vadász 15. Július: 15.
- BUCHALCZYK, I. (1981): Wolf In: PUCEK, Z. (ed.): Keys to Vertebrates of Poland. Mammals PWN - Polish Scientific Publishers - Warszawa: 268-270.
- BUCHALCZYK, I. - DYNOWSKI, J. and SZTEYN, S. (1981): Variations in Number of Teeth and Asymmetry of the Skull in the Wolf-Acta Theriologica 26, 2.: 23-30.
- DEMCSÓ, M. (1962): Farkast lőttek Cserkeszölő határában - Magyar Vadász 15. Május: 21.
- DEMEETER, A. (1984): Recent records of rare or non-resident large carnivores in Hungary - Vertebrata Hungarica 22: 65-71.
- DUERST, U. J. (1926): Vergleichende Untersuchungsmethoden am Skelett bei Säugern - In: ABDERHALDEN, O.: Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden. Abt. 7., Heft 2.
- ERDÉLYI, J. (1967): A második is terítéken - Magyar Vadász 20. 5. szám: 5.
- ÉHIK, Gy. (1934): Az iharosi farkas vizsgálatának eredménye - Nimród Vadászújság 22. 8. sz.: 120-121.
- GERÉBY, Gy. (1966): Néhány adat a magyarországi farkasokról - Magyar Vadász 19. 6. sz.: 16-17.
- HELL, P. (1982): Súčasná situácia a perspektíva vlka obicajného (Canis lupus L.) na Slovensku - Folia Venatoria 12: 315-323.
- HELL, P. - PAULE, L. (1982): Ergebnisse taxonomischer Untersuchungen des Wolfes (Canis lupus) in den Slowakischen Karpaten - Folia Zoologica 31(3): 255-270.
- IVANCSICS, L. (1984): Farkasok a Zemplénben - Nimród 104: 318.
- KÓHALMY, I. - FARAGÓ, S. (1983): Új faj a magyar faunában a mosómedve (Procyon lotor) - Nimród 103: 22.
- METZLI, K. (1934): Az iharosi farkas - Nimród Vadászújság 22. 8. sz.: 119-120.
- MILOTAY, G. (1958): Farkas vadászaton - Magyar Vadász 11. 3. sz.: 16.
- NEGRUTIU, A. (1983): Vinatore si Salmonicultura - Ed. Didact. si Pedagogica Bucuresti
- NAGY, L. - NÉMETH, F. (1965): Róka helyett farkast lőttünk - Magyar Vadász 18. Június: 11.
- PLAVECZ, J. (1976): Farkast lőttek Tarpán - Nimród 8. Február: 59.
- RHÉDEY, Z. (1929): Farkast löttem ... - Nimród Vadászújság 17. 7. sz.: 118.
- SAÁD, F. (1967): Farkasok időközönkénti megjelenése hazánkban - Magyar Vadász 20. 6. sz.: 24.
- SZEDERJEL, Á. (1961): A farkas - In: Vadcsapáson - Mezőgazdasági Kiadó Budapest: 101-112.
- SZŐLÖSSI, J. (1959): Farkasok Somogyban - Magyar Vadász 12. 4. sz.: 6-7.
- TOPÁL, Gy. - VÖRÖS, I. (1984): Notes on history and recent records of elk (Alces alces L.) in Hungary - Vertebrata Hungarica 22.: 83-94.
- VÖRÖS, I. - SZATHMÁRY, L. (1977): Die Ergebnisse der osteometrischen Untersuchung des Barabáser (NÜ-Ungarn Szabolcs-Szatmár Kom.) Wolfes (Canis lupus LINNÉ, 1758.) (ungarisch) - Acta Biol. Debrecina 14.: 159-163.

Dr. FARAGÓ Sándor
Erdészeti és Faipari Egyetem
Vadgazdálkodástani Tanszék
H-9401 SOPRON
Bajcsy-Zs. u. 4.